

28. Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры. Мінская вобласць. С. 432.
29. Шейн П. В. Белорусские народные песни. СПб. : Тип. Майкова, 1874. 566 с.
30. Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры. Мінская вобласць. С. 428.
31. Жанчына ў беларускай народнай творчасці / Акад. навук БССР, Ін-т гісторыі, секцыя этнаграфіі і фальклору. Мінск : Выд-ва АН БССР, 1940. 520 с.
32. З вечнага. Зборнік фальклорна-этнографічных матэрыялаў Случчыны / збір. Р. В. Родчанка ; Рэсп. навук.-метад. цэнтр нар. творчасці і культ.-асвет. работы. Мінск, 1984. 54 с.
33. Там жа. С. 16—17.
34. Беларускія народныя песні. С. 381.

УДК 78.03(367)

К. Ф. Лысак

Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», Мінск

АСАБІСТЫЯ ЯКАСЦІ ГРАМАДЗЯНІНА Ў НАЦЫЯНАЛЬНЫМ ЭТАСЕ БЕЛАРУСАЎ

Уводзіны. Сённяшні час мае асаблівае значэнне для грамадзян нашай краіны, бо менавіта цяпер адбываецца актыўнае станаўленне сучаснай беларускай дзяржаўнасці. Беларусь паўстае як паўнаважны суб'ект эканомікі, палітыкі і міжнародных адносін. Існаванне нашай суверэннай рэспублікі мае істотны сэнс для кожнага беларуса: мінулае стагоддзе дало нам магчымасць жыць ва ўласнай незалежнай дзяржаве і самастойна вырашаць свой гістарычны лёс. У беларускай інтэлектуальнай прасторы існуе меркаванне аб фарміраванні спецыфічнага тыпу нацыянальнай ідэнтыфікацыі — грамадзянскай, якая залежыць, у першую чаргу, не ад этнічных характарыстык, а ад прыналежнасці да пэўнай дзяржавы. Такая ідэнтыфікацыя вымушае фарміраваць іншы змест маральна-этычных норм, каштоўнасцей і ўстановак ва ўладна-палітычнай, сацыяльнай і культурнай сферы — гэта значыць у нацыянальным этасе. Вывучэнне дадзеных характарыстык дазволіць асэнсаваць месца і ролю асобы ў сучасным беларускім грамадстве, выявіць змест і ролю ў ім маральна-этычных рэгулятываў, разгледзець уяўленні аб ідэальным вобразе грамадзяніна ў сучаснай беларускай культуры.

Асноўная частка. Пасля падзей Вялікай французскай рэвалюцыі адбыліся перамены ў разуменні легітымнасці той ці іншай улады. Калі раней права асобы кіраваць было звязана з яго паходжаннем, а яго паўнамоцтвы лічыліся дадзенымі яму Богам, то пасля суб'ектам гісторыі стаў народ. Такім чынам, узаемаадносіны асобы і дзяржавы перайшлі з катэгорыі падданства ў катэгорыю грамадзянства, ад сувязі непасрэдна з манархам да сувязі з дзяржавай, якая мае выражэнне ва ўзаемных правах і абавязках. Акрамя таго, тагачасныя падзеі прывялі да пачатку стварэння сучасных нацыянальных дзяржаў. Даследчыкі вылучаюць дзве мадэлі іх канстытування — этнічная і грамадзянская [1, с. 20—22]. У першым выпадку прыналежнасць да дзяржавы залежыць ад этнакультурных характарыстык індывіда і ўспрымання іх як самакаштоўных. У другім выпадку вызначальнай з'яўляецца грамадзянская прыналежнасць, а далучэнне да супольнасці ажыццяўляецца добраахвотным прыняццем норм, каштоўнасцей і ўстановак агульнанацыянальнай інтэгруючай культуры. Гэта не прадугледжвае адмову ад сваёй уласнай этнічнай самаідэнтыфікацыі. Прыняцце нацыянальнай культуры азначае не толькі дэклараванне прыналежнасці да пэўнай нацыі, але і засвойванне яе ідэалаў і каштоўнасцей, усведамленне адказнасці за яе будучыню як калектыўнага суб'екта.

Паняцце «грамадзянін» паходзіць ад грэцкага слова *πολίτης*, што ў перакладзе азначае «жыхар горада». У лацінскай мове сінанімічнае значэнне мае слова *civilis*. Ужо гісторыя правоў і абавязкаў жыхара старажытнагрэцкага поліса дазваляе вылучыць асноўную якасць грамадзяніна — права голасу. Асноўнай рысай ідэальнага грамадзяніна была яго актыўная пазіцыя ў вырашэнні дзяржаўных пытанняў і клопат пра лёс сваёй Радзімы. Таму выгнанне з поліса лічылася самым страшэнным пакараннем. Добрасумленнасць і шчодрасць асобы ў дачыненні да сваёй супольнасці — прырытэтныя ўмовы для атрымання права голасу.

На мяжы XVIII—XIX стст. у шэрагу краін упершыню ў гісторыі замацавалася так званае канстытуцыйнае права ці дзяржаўнае права, якое знайшло сваё адлюстраванне ў пісаным законе той ці іншай дзяржавы — канстытуцыі. У ёй замацоўваліся асаблівасці дзяржаўнага ўладкавання, а таксама правы і абавязкі ва ўзаемаадносінах дзяржавы і асобы [2].

Пачатак фарміравання вобразу асобы грамадзяніна ў нацыянальным этасе беларусаў можна звязаць з пачаткам нацыябудаўнічых працэсаў, калі народ пачынае ўспрымацца як паўнаважны і самастойны суб'ект, які мае права на самавызначэнне, выбар уласнага гістарычнага шляху. Пад нацыянальным этасам мы разумеем устойлівую сістэму каштоўнасцей, ідэалаў і норм, прынятую ў нацыянальнай супольнасці, якая фарміруецца ў працэсе камунікацыі яе прадстаўнікоў, залежыць ад гісторыка-культурных умоў і рэгулюе адносіны ва ўладна-палітычнай, сацыяльнай і культурнай сферы. Своеасаблівым маніфестам пераадолення фатальнасці лёсу, жадання мець агульначалавечыя правы і карыстацца імі, а таксама неабходнасці быць гаспадаром на сваёй зямлі стаў верш Я. Купалы «Мужык»: «Але хоць колькі жыць тут буду, / Як будзе век тут мой вялік, / Ніколі, браткі, не забуду, / Што чалавек я, хоць мужык» [3, с. 43]. Быць гаспадаром на сваёй зямлі — умова пачуцця ўласнай годнасці, павагі да сябе і прыняцця іншых. Яна і сёння з'яўляецца важным рэгулятывам ў маральна-этычных каардынатах беларусаў.

Перыяд 1918—1919 гг. — вызначальны этап у гісторыі беларусаў, які звязаны з зараджэннем сучаснай беларускай дзяржаўнасці. Менавіта ў гэты час былі абвешчаны Беларуская Народная Рэспубліка (далей — БНР), а пасля і БССР. У вершы «На сход!» Я. Купала заклікае беларусаў да вызвалення і барацьбы супраць несправядлівасці і прыгнёту за лепшую будучыню: «На сход, на ўсенародны, грозны, бурны сход / Ідзі, аграблены, закованы народ! / Як роўны ідзі жыхар між роўных жыхароў / Аддай на суд свае ўсе крыўды, сьлёзы, кроў» [4]. Такім чынам, ідэалы роўнасці і салідарнасці як элементы сацыяльнай сферы нацыянальнага этапу з’яўляюцца найбольш вызначальнымі ў перыяд фарміравання сучаснай беларускай дзяржаўнасці. У гэтым жа рэчышчы Я. Купала працягвае свае думкі ў вершы «Час!»: «Час склікаці ўжо грамаду / На вялікую нараду, / На вялікі сход! / Хай рассудзіць, хай разважа, / Слова цвёрдае хай скажа, / Скажа сам народ! <...> / Доўга людзі ўдзень блудзілі, / Крыўду, слёзы, кроў пладзілі, / Усё не ўмелі жыць, — / А сёння ўжо не тое, — / Усходзе сонца залатое / Роўна ўсім свяціць» [5]. Заклік да роўнасці паміж рознымі сацыяльнымі сляямі пераходзіць у заклік да роўнасці ўсіх прадстаўнікоў грамадства. Гэта павінна аб’яднаць народ да барацьбы за сваю будучыню і лёс Бацькаўшчыны. Змест сацыяльнай сферы этапу дапаўняецца такой дабрачыннасцю, як узаемадапамога. Уладна-палітычная сфера набывае норму калектыўнага прыняцця рашэнняў і іх ажыццяўлення.

Спадзяванні Я. Купалы, прарока беларускага адраджэння, пацвярджае і тагачасная палітычная чыннасць беларускай інтэлігенцыі. У трэцяй Устаўной грамаце рады БНР у якасці неад’емных характарыстык беларускай дзяржавы абвешчаны вольнасць і незалежнасць. Лёс беларускага народа не вырашаецца чужымі ўрадамі, як гэта было ў выпадку з Брэсцкім мірам. Адметным з’яўляецца яднанне любові да волі з практычным ажыццяўленнем дзяржаўна-палітычных ідэалаў.

Маніфест Часовага рабоча-сялянскага саветскага урада Беларусі ад 1 студзеня 1919 г., падпісаны З. Жылуноўічам, абвясціў стварэнне БССР. Гэты дакумент таксама дэклараваў галоўнай каштоўнасцю волю і салідарнасць, у тым ліку з іншымі народамі.

Сучасная Рэспубліка Беларусь з’яўляецца непасрэднай пераемніцай БССР. Менавіта ў часы БССР канчаткова афармляюцца межы нашай дзяржавы, ствараецца сацыяльная і прамысловая інфраструктура, адбываецца індустрыялізацыя і ўрбанізацыя. Разам з умацаваннем Беларусі як асобнага суб’екта, хай і залежнага ад ССР, выкрышталізоўваюцца ідэальныя рысы беларускага грамадзяніна. У вершаваным рамане «Родныя дзеці» Н. Гілевіча галоўны герой Сцяпан Вячорка — інтэлігент, прадстаўнік творчай прафесіі, гараджанін у першым пакаленні — пранікнуты любоўю да сваіх родных мясцін, да Радзімы, да свайго роду. Пашана да працы, вернасць родным людзям і шчырасць супрацьпастаўляюцца кар’ерызму і прыстасавальніцтву.

Своеасаблівай «узорнай асобай», носьбітам якасцей, ідэалаў і стандартаў, уласцівых беларускай саветскай культуры, можна лічыць постаць П. М. Машэрава. Моц духу, смеласць, гатоўнасць бараніць інтарэсы народа і сваёй зямлі знайшлі сваё выяўленне ў гэтай гістарычнай асобе. Арганізатар партызанскага руху ў час Вялікай Айчыннай вайны, Герой Саветскага Саюза, кіраўнік дзяржавы — гэта дапаўняецца адкрытасцю, клапатлівасцю ў адносінах да народа, імкненнем да стабільнасці і павышэння ўзроўню жыцця. Пры П. М. Машэраве склалася спецыфічнае стаўленне беларусаў да сваёй этнічнай культуры: яна займае істотнае месца ў прафесійнай мастацкай творчасці, у літаратуры, музыцы, значную ролю набывае ў асяродку інтэлігенцыі і прызнаецца важным здабыткам народа. На жаль, яна не выконвае дастаткова шырокіх сацыяльных функцый у грамадстве.

Са здабытцём незалежнасці праблема ідэальнага грамадзяніна ў нашай краіне набывае далейшае развіццё. Уяўленні пра належныя адносіны паміж асобай і дзяржавай пачалі складацца яшчэ ў час пачатку нацыябудаўнічых працэсаў і фарміравання беларускай дзяржаўнасці, таму патрэбы асобы, яе дабрабыт і духоўнае развіццё лічацца прыярытэтнымі для сучаснай Рэспублікі Беларусь.

Заклучэнне. Ва ўладна-палітычнай сферы нацыянальнага этапу беларусаў у якасці галоўнага ідэалу разглядаецца воля, правы і калектыўныя рашэнні роўных паміж сабою грамадзян як крыніца легітымнай улады. У сацыяльнай сферы цэнтральнай каштоўнасцю выступае салідарнасць і згода паміж прадстаўнікамі грамадства, а таксама з іншымі народамі. Калектыўнае дзеянне заклікана пераадолець прыгнёт з мэтай самастойна вырашаць свой уласны лёс на сваёй зямлі. У культурнай сферы падкрэсліваецца павага да здабыткаў роднай культуры, яе гісторыка-культурнай спадчыны, дэкларуецца адкрытасць да каштоўнасцей іншых культур. Выяўленне і раскрыццё сэнсу ідэалаў, норм і каштоўнасцей сучаснага беларускага грамадзяніна дапаможа вызначыць рэальны патэнцыял індывідуальнага і калектыўнага суб’ектаў культуры, адметнасць сацыяльнай дынамікі, больш глыбока зразумець тыя супярэчлівыя змены, якія адбываюцца пад уплывам актуальных глабалізацыйных працэсаў. Усё гэта заклікана паспрыяць пошуку свайго месца ў зменлівых і хуткаплынных умовах як асобнага беларуса, так і нашай краіны наогул.

Спіс цытуемых крыніц

1. Акудовіч В. В. Код адсутнасці. Мінск : Логвінаў, 2007. 196 с.
2. История понятия «гражданин» [Электронный ресурс] // Nado5.ru. 2015. URL: <http://www.nado5.ru/e-book/istorija-ponjatija-grazhdanin-grazhdanin-i-gosudarstvo> (дата обращения: 10.12.2015).
3. Купала Я. Вершы. Паэмы. П’есы. Мінск : Харвест, 2007. 704 с.
4. Там жа. С. 315.
5. Там жа. С. 316.